

Тема лекції: ОСНОВНІ ПСИХОЛОГІЧНІ ШКОЛИ СУЧАСНОСТІ, ЇХ НАПРЯМКИ

ПЛАН

1. Структурна школа Е.Тітченера . Основні школи структуралізму: В'юрцбургська, Корнельська;
2. Біхевіоризм: Е.Торндайк, Д.Б.Уотсон, В.Мак-Даугалл та ін., їх основні ідеї та підходи гештальтпсихологія та біхевіоризм.
3. Гештальтпсихологія: М.Вертгеймер, В.Келлер, К.Кофка та ін., основні ідеї та підходи.
4. Психоаналіз: З.Фройд, Й.Брейер, О.Ранк, К.Абрагам, Е.Джонс, К.Г.Юнг, А.Адлер та ін., їх основні ідеї, підходи та напрямки.
5. Операціональна теорія інтелекту (Ж.Піаже)
6. Гуманістична психологія.
7. Психосинтез.

1. Структурна школа Е.Тітченера.

На початку ХХ століття колишній образ предмета психології, яким він склався в період її самоствердження в інших науках, сильно потьмянів. Хоча як і раніше більшість психологів вважали, що вони вивчають свідомість і його явища, ці явища усе тісніше співвідносилися з життєдіяльністю організму, з його руховою активністю. Лише далеко не всі продовжували слідом за Вундтом вважати, що вони покликані займатися пошуками будівельного матеріалу безпосереднього досвіду і його структурами.

Такому підходові, названому структуралізмом, протистояв функціоналізм. Цей напрямок, відкидаючи аналіз внутрішнього досвіду і його структур, вважав головною справою психології з'ясування того, як ці структури працюють, коли вирішують задачі, що стосуються актуальних нестатків людей. Тим самим предметна область психології розширювалася, охоплюючи психічні функції (а не елементи) як внутрішні операції, переводяться не безтілесним суб'єктом, а організмом; метою задовольнити його потреба в пристосуванні до середовища.

У джерел функціоналізму в США стояв Вільям Джемс (1842-1910). Він відомий також як лідер філософії прагматизму (від гречок. "прагма" - дія), що оцінює ідеї і теорії виходячи з того, як вони працюють на практиці, приносячи користь індивідові.

У своїх "Основах психології" (1890) Джемс писав, що внутрішній досвід людини - це не "ланцюжок елементів", а "потік свідомості". Його відрізняють особистісна (у змісті вираження інтересів особистості) вибірковість (здатність постійно робити вибір).

Обговорюючи проблему емоцій, Джемс (одночасно з датським лікарем Карлом Ланге) запропонував парадоксальну, що викликала гострі суперечки концепцію, відповідно до якого первинними є зміни в м'язовій і судинній системах організму, вторинними - викликані ними емоційні стани. "Ми засмучені, тому що плачемо, приведені в лют, тому що б'ємо іншого".

Хоча Джемс не створив ні цілісної системи, ні школи, його погляди на службову роль свідомості у взаємодії організму із середовищем, що волає до практичних рішень і дій, міцно ввійшли в ідейну тканину американської

психології. Дотепер по блискуче написаній наприкінці минулого століття книзі Джемса учаться в американських коледжах.

2. Біхевіоризм

Біхевіоризм розробляли Е.Торндайк (1874-1949), Дж.Уотсон (1878-1958), В.Мак-Дугалл (1871-1938). Перед психологією було поставлено задачу вивчати лише те, що можна сприймати у поведінці людини. Сама назва "біхевіоризм" походить від англійського - поведінка. Поведінка розглядалась на основі зв'язку між зовнішнім впливом - стимулом - та реакцією на нього, тому вважалось, що вивчати потрібно стимули і відповідні їм реакції, не вдаючись до розгляду внутрішніх процесів обробки стимулів - свідомості, суб'єктивного. Лише в пізнішому варіанті цього напрямку - необіхевіоризмі поставлено задачу вивчати те, що відбувається між стимулом і реакцією (Е.Толмен). Основне у поведінці - це навички, що виробляються шляхом тренування. Висновки зроблені при дослідженнях поведінки тварин автоматично необґрунтоване переносили на поведінку людини. Біхевіоризм мав великий вплив на американську психологію, став теоретичною основою поширених сьогодні програм навчання - тренінгів.

Його "батьком" прийнято вважати Дж.Уотсона, у статті якого "Психологія, як її бачить біхевіорист" (1913) викладався маніфест нової школи. У ньому було потрібно "викинути за борт" як пережиток алхімії й астрології всі поняття суб'єктивної психології свідомості і перевести них на мову реакцій живих істот, що спостерігаються об'єктивно, на подразники. Ні Павлов, ні Бехтерев, на концепції яких спирався Уотсон, не дотримували настільки радикальної точки зору. Вони сподівалися, що об'єктивне вивчення поведінки зрештою, як говорив Павлов, проллє світло на "-муки свідомості".

Біхевіоризм стали називати "психологією без психіки".

Основа ж усього - закони навчання.

3. *Гештальтпсихологія, або структурна психологія*, розроблялась у роботах М. Вертгеймера (1880-1943), В.Келера (1887-1967), К.Левіна (1890-1947). Основне поняття - гештальт (від нім. - форма, фігура), яке фіксує єдність організму і середовища. Відношення між ними будуються за принципом взаємовідповідності (ізоморфізму). Обстоювали необхідність вивчати психіку як цілісну структуру, властивості якої не випливають з властивостей окремих психічних явищ. Подібно до цього такі окремі речовини як калій, вуглець та нітроген не є отруйними, а у їх поєднанні з'являється нова якість - вони утворюють сильну отруту, відому як ціаністий калій. Психіка мовби моделює середовище за своїми особливими законами. Наприклад, добудовує незавершені зовнішні структури, прагнучи до об'єднання розрізаних частин в осмислену цілісність. Так, бачимо за вікном лише верхівки дерев, частини будинків, але у відповідь "Що ти бачиш?" скажемо: "дерево", "будинок". Представники гештальтпсихології відмовились від вивчення фізіологічних основ та соціальних факторів. Відомі дослідженнями творчого мислення, сприймання.

4. Засновником *психоаналізу або фрейдизму* був З.Фрейд (1856-1939). Вперше увага психологів приверталась до сфери мотивації особистості,

зокрема її несвідомих складових, які автор назвав інстинктами, вважаючи їх спільними з тваринними предками. Поведінка людини пояснювалась дією підсвідомих некерованих інстинктів, головними з яких Фрейд назвав прагнення до задоволення, сексуальний потяг (лібідо), що становлять у людині її вроджену біологічну сторону. Остання знаходиться у суперечності із суспільними нормами, які обмежують прагнення людини до задоволення. Внаслідок такої суперечності виникає внутрішній конфлікт, який або розв'язується за допомогою сублімації (спрямування інстинктивної енергії людини на творчість, діяльність тощо), або призводить до захворювань - неврозів. Послідовники Фрейда виступили проти надмірної біологізації ним поведінки людини. Карен Хорні (1885-1952), Ерік Фромм (1900-1980), Карл Юнг (1875-1961), Альфред Адлер (1870-1937) - представники *неофрейдизму* - визнавали соціальні якості індивіда (наприклад, потребу в захисті, в ніжності, в спілкуванні) відмінними від тварин, але вважали їх вродженими.

5. Операціональна теорія інтелекту (Ж.Піаже)

Творцем найбільш глибокої і впливової теорії розвитку інтелекту став швейцарець Жан Піаже (1896-1980). Він перетворив основні поняття інших шкіл: біхевіоризму (замість поняття про реакції він висунув поняття про операції), гештальтизму (гештальт поступився місцем поняттю про структуру) і Жані (перейнявши в нього принцип інтеріоризації, що піднімається, як ми вже знаємо, до Сеченова).

Свої нові теоретичні представлення Піаже будував на міцному емпіричному фундаменті - на матеріалі розвитку мислення і мови в дитини. У роботах початку 20-х років "Мова і мислення дитини", "Судження й умовивід у дитини" і інших Піаже, використовуючи метод бесіди (запитуючи, наприклад: Від чого рухаються хмари, вода, вітер? Відкіля відбуваються сни? Чому плаває човен? і т.п.), зробив висновок про те, що якщо дорослий міркує соціально (тобто думкою звертаючи до інших людей), навіть коли він залишається із собою наодинці, то дитина ж міркує егоїстично, навіть коли знаходиться в суспільстві інших. (Він говорить уголос, ні до кого не звертаючись. Ця його мова була названа езоповою.)

Принцип егоцентризму (від лат. "эго" - Я и "центрум" - центр кола) панує над думкою дошкільника. Він зосереджений на своїй позиції (інтересах, потягах) і не здатний стати на позицію іншого ("децентруватися"), критично глянути на свої судження з боку. Цими судженнями править "логіка мрії", що несе від реальності.

Ці висновки Піаже, у яких дитина виглядала мрійником, що ігнорує реальність, покритикував Виготський, що дав своє тлумачення езопової (не зверненої до слухача) мови дитини. У той же час він надзвичайно високо оцінив праці Піаже, тому що в них говорилося не про те, чого дитині не вистачає порівняно з дорослим (менше знає, неглибоко мислить і т.п.), а про те, що ж у дитини є, яка його внутрішня психічна організація.

Піаже виділив ряд стадій в еволюції дитячій думки (наприклад, своєрідна магія, коли дитина сподівається за допомогою слова або жесту

змінити зовнішній предмет, або ж своєрідний анімізм, коли предмет наділяється волею або життям: "сонце рухається, тому що воно живе").

Будучи нездатним мислити в абстрактних поняттях, співвідносити їх і т.п., він спирається у своїх поясненнях на конкретні випадки. Надалі Піаже виділив чотири стадії. Спочатку дитяча думка утримується в предметних діях (до двох років), потім вони інтеріоризуються (переходять із зовнішніх у внутрішні), стають передопераціями (діями) розуму (від 2 до 7 років), на третій стадії (від 7 до 11 років) виникають конкретні операції, на четвертій (від 11 до 15 років) - формальні операції, коли думка дитини здатна будувати логічно обґрунтовані гіпотези, з яких робляться дедуктивні (наприклад, від загального до частки) умовиводу.

Операції не відбуваються ізольовано. Будучи взаємозалежними, вони створюють стійкі й у той же час рухливі структури.

6. *Гуманістична психологія* визнає предметом дослідження унікальну особистість, вбачаючи в ній активну, свідому істоту, яка відповідає за своє життя і прагне до втілення моральних ідеалів. Особистість потребує зв'язків з іншими людьми, відчуває необхідність постійного самовдосконалення, шукає необхідність постійного самовдосконалення, шукає сенс життя (Маслоу, Слободчиков, Ісаєв, Роджерс, Роменець, Франкл, Штерн).

7. *Психосинтез*

«Батько» психосинтеза італійський психіатр Роберто Ассаджолі. В Флоренції заснував Інститут психосинтезу, який став першим центром підготовки психосинтетиків. Він розробив і теоретичну і методологічну концепцію психотерапії і саморозвитку особистості. Запропонував схему побудови нашого внутрішнього світу:

1. нижче безсвідоме
2. середнє безсвідоме
3. вище безсвідоме
4. поле свідомості
5. усвідомлене «Я»
6. вище «Я»
7. колективне безсвідоме

У Канаді психосинтез продовжувала розвивати Марта Кремптон. Она організувала канадський інститут психосинтезу і була його керівником.

Томас Йоуменс керував школою в США, пізніше інститутом психосинтезу для спеціалістів, які працювали з людьми (США).